

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

KONYA
2018

MEDENİYET TASAVVURU VE KARATAY MEDRESESİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

Murat Ayvacı

KAPAK & MİZANPAJ

Gökhan Akten

BASKI / CİLT

Anadolu Ofset

Yeni Matbaacılar Sitesi

Muhabir Cad. 6. Blok No: 13 Karatay / KONYA

Tel: 0 332 342 01 60

Sertifika No:

34571

ISBN

978-605-66970-9-8

Aralık - 2018

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad. Karatay / KONYA

444 1251 • www.karatay.edu.tr • karyay@karatay.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Takdim	11
Ön Söz	13
Giriş	15
• MEDENİYETİN ANLAMI VE TANIMI	15

BİRİNCİ BÖLÜM

• MEDENİYETİN UNSURLARI, TEMELLERİ VE İDRAKLERİ	21
1. Medeniyetin Unsurları	21
1.1. İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet	22
1.2. Yazı ve Medeniyet	34
1.3. Din ve Medeniyet	43
1.4. Bilim ve Medeniyet	49
1.5. Felsefe ve Medeniyet	54
1.6. Sanat, Mimari ve Medeniyet	59
1.6.1. Kitap Sanatları	63
1.6.2. Mimari	69
1.7. Şehir ve Medeniyet	87
2. Kültür ve Medeniyet	111
2.1. Kültür	111
2.2. Medeniyet ve Kültür Münasebeti	112
2.3. Kültür ve Medeniyet Değişmesi	114
3. Medeniyet ve Uygarlık	116
3.1. Medeniyet ve Uygarlığın Benzeşen Yönleri	119
3.2. Medeniyet ve Uygarlığın Farklı Yönleri	120
4. Medeniyetin Metafizik Temelleri	124
5. Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları	127

5.1.	Medeniyetler atışması	130
5.2.	Medeniyetler İttifakı	135
6.	Modernizmin Bahçesinde İslam Gl Yetişir mi?	138
6.1.	Zaman ve Din	141
6.2.	Modernin ve Geleneėin Zamanı	146
6.3.	İslam ve Modernizm	147
7.	Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler	149

İKİNCİ BÖLÜM

• KAYNAKLARI VE ETKİLERİ BAKIMINDAN

	İSLAM MEDENİYETİ VE TÜRKLER	163
1.	İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı	163
1.1.	Kur'an (Vahiy)	163
1.2.	Sünnet (Hadis)	167
2.	İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü	171
2.1.	Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru	171
2.2.	İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed	176
3.	İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler	180
3.1.	İlim	181
3.2.	İrfan	183
3.3.	Hikmet	185
4.	İslam Rönesansı	190
5.	İslam Medeniyetinin Diėer Medeniyetlerle Etkileřimi	209
5.1.	İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi	210
5.2.	İslam Medeniyeti ve Türkler	217
5.2.1.	Giriş: Türk-İslam Medeniyeti, Doğuşu ve Geliřmesi	218
5.2.2.	İlk Müslüman Türkler	218
5.2.3.	Türklerin İslam'la Kazandıkları ve İslam'a Kazandırdıkları	221

5.2.4.	İslamiyet ve Türkler	223
5.2.5.	Türk-İslam Medeniyetiyle Gelen Refah ve Batı'nın Durumu	228
5.2.6.	Türk-İslam Medeniyetinin Kaynakları	230
5.2.6.1.	Tasavvuf	231
5.2.6.2.	Ehl-i Sünnet	234
5.2.6.3.	Medeniyetin Dili ve Edebiyatı	237
5.2.6.4.	Türklerin Devlet Anlayışı	242
5.2.6.5.	Türklerde Hukuk ve Adalet	245
5.2.7.	Türk-İslam Medeniyetinin Temel İlkeleri	249
5.2.7.1.	Osmanlı Millet Sistemi, Sulh ve Müsamaha	249
5.2.7.2.	Cihanşümullük ve Cihan Hâkimiyeti Ülküsü	256
5.2.7.3.	Sosyal Devlet ve İnsan Hakları	257
5.2.7.4.	Türk Şehirleşmesi ve İstanbul	260

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	• MEDENİYET TASAVVURU VE TARİHİ SEYRİ	265
1.	Medeniyet Tasavvurunun Anlamı	266
2.	Medeniyet Tasavvurunun Muhtevası	269
2.1.	İnanç Nizamı (Din)	269
2.2.	Ahlak Nizamı (Hayat)	272
3.	Bir Medeniyet Tasavvurunda Bulunması Gereken Temel Değerler	276
3.1.	Doğruluk ve Dürüstlük	277
3.2.	Adalet ve Merhamet	279
3.3.	Estetik ve Güzellik (Nispet=Orantı, Haddi-Hududu Aşmamak, Sınırları Zorlamamak)	281
3.4.	Sanat	284
3.4.1.	Genel Olarak Sanat-Medeniyet İlişkisi	284
3.4.2.	Din Açısından Sanat-Medeniyet İlişkisi	286
3.5.	Barış ve Müsamaha	291

3.6.	Canlılık	294
4.	Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri	301
4.1.	Batı Medeniyetinde Ütopyalar	304
4.2.	İslam Medeniyetinde Ütopyalar	316
4.3.	İslam ve Batı Medeniyetlerindeki Ütopyaların Karşılaştırılması	322
4.4.	Medeniyetler İçin Çöküş Yasaları ve Distopyalar	326
5.	Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları: Nizam-ı Âlem Fikri ve Sömürgecilik	332
5.1.	Nizam-ı Âlem ve Sömürgeciliğin Ne'liği Üzerine	334
5.1.1.	Sömürgecilik (Kolonyalizm) ve Emperyalizm	335
5.1.2.	Türk-Cihan Hâkimiyetinden Nizam-ı Âlem Ülküsüne	339
5.2.	Sömürgecilik ve Nizam-ı Âlemin Karşılaştırılması	341
6.	Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu	348
6.1.	Batı Tarihsel Tecrübesinde Entelektüel Olgusu	349
6.2.	İslam ve Osmanlı Tecrübesinde Âlim, Aydın, Münevver	356

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

• MEDENİYET İNŞAASINDA EĞİTİMİN ROLÜ VE KARATAY MEDRESESİ

		369
1.	Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü	369
1.1.	İslam Medeniyeti ve Eğitim	371
1.1.1.	Hayatı Allah'ın Tanımları ile Anlamlandırmak	371
1.1.2.	İnsanın Varoluşuna ya da Fıtrata Yönelmek	374
1.1.3.	Tabiatla Uyumlu Olmak	377
1.2.	İslam Eğitim Sisteminin Metodik Temelleri	378
1.3.	İslam Medeniyetinin Geliştirdiği Eğitim Kurumları	382
2.	Karatay Medresesi ve Emir Celâleddin Karatay	384
2.1.	Medresenin Kuruluşu ve Tarihi	384

2.2.	Medresenin Mimarı ve Mimari Özellikleri	387
2.2.1.	Medresenin Mimarı ve Çini Ustası	387
2.2.2.	Medresenin Mimari Özellikleri	388
2.3.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasî Kariyeri	397
2.3.1.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı	398
2.3.2.	Selçuklu Devlet Adamı Olarak Celâleddin Karatay	402
2.3.3.	Ortak Saltanat Dönemi ve Celâleddin Karatay	409
2.3.4.	Celâleddin Karatay'ın Ölümü	411
2.3.5.	Celâleddin Karatay'ın Dinî ve İlmî Kişiliği	412
2.3.6.	Celâleddin Karatay'ın Tasavvuf Hayatındaki Yeri	415
2.3.7.	Celâleddin Karatay'ın Yakın Çevresi	420
2.4.	Karatay Medresesi'nin Yönetim Yapısı	422
2.5.	Karatay Medresesi Vakfı'nın Gelir Kaynakları	425
2.6.	Karatay Medresesi'nin Giderleri	427
2.7.	Karatay Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim	435
2.7.1.	Karatay Medresesi'nin Öğrenci Kapasitesi	439
2.7.2.	Medresede Görev Alan Müderrislerin Profili	440
	Kaynakça	446

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KATKIDA BULUNANLAR

Prof. Dr. Ahmet Davutođlu

- *Şehir ve Medeniyet*

Doç. Dr. İbrahim Kalın

- *Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler*

Mahir Ünal

- *İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet*

Prof. Dr. Hüsamettin Erdem

- *Medeniyetin Anlamı ve Tanımı; Medeniyet ve Uygarlık*
- *Medeniyetin Metafizik Temelleri*
- *Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları*
- *İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü*
- *Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler Medeniyet Tasavvurunun Anlamı*

Prof. Dr. Mazhar Bağlı

- *Modernizmin Bahçesinde İslam Güllü Yetişir mi?*

Prof. Dr. İsmail Taş

- *İslam Rönesansı*

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

- *Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü*

Doç. Dr. Ömer Akdağ

- *Kültür ve Medeniyet*

Doç. Dr. Efkan Uzun

- *İslam Medeniyeti ve Türkler*

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

- *Din ve Medeniyet; Bilim ve Medeniyet; Felsefe ve Medeniyet; İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Özkan Nesimiođlu

- *Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Nacak

- *Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Karaca

- *İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı*

Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz

- *Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri*

Dr. Öğr. Üyesi N. Tayyibe Eken

- *Yazı ve Medeniyet*

Arş. Gör. Fatma Şeyma Boydak

- *Sanat, Mimari ve Medeniyet*

Herhangi bir medeniyetin gerçek değerini, sadece onun meydana getirdiği ilim, teknik, sanat ve kültür eserlerine bakarak, tam olarak anlamak ve ortaya koymak mümkün değildir; çünkü bu çoğu kez yanıltıcı olur. Bu sebeple, biz onu ancak çeşitli eserlere sinmiş olan dünya görüşünden, insana verdiği değerden, inanç ve ahlaka tanıdığı yüksek itibardan, insana ve hayata çizdiği hedeflerden, yeni bilgi ve varlık anlayışından tanımaya çalışırsak daha isabetli bir iş yapmış oluruz.

4. Medeniyetin Metafizik Temelleri

Medeniyet, insan için hem ferdî hem de sosyal bir ideali öne çıkarır. Zira medeniyetin bireysel ve toplumsal olarak iki boyutu vardır. Gerek birey gerekse toplum her daim daha iyiye, daha güzel ve mükemmel olana yönelir. Daima bu ideale ulaşma çabası içinde olur. İçinde yaşadığımız dünyada, sürekli daha iyi ve mükemmel bir dünyaya ulaşmak için bir çaba, bir dinamizm vardır. Bu nedenledir ki, böyle bir dünyada yaşayan insanların tatmin ve mutlu olabilmesi için daima yukarıya, ideal olana, iyi yaşamaya, daha iyi yaşamaya yöneldiği görülür. Bunun nedeni ise medeniyetin, yaşama sanatının en önemli ürünü oluşudur. Medeniyet, insana bu dünyada yaşamak için belli bir ideal sunmaktadır. Medeniyetin her hamlesi, ister bireysel, isterse toplumsal olsun, bir bütün hâlinde hep daha iyi şeylere ulaşmayı amaçlamaktadır. İşte, bu ideal olana ulaşma çabası, birtakım ideal fikir ve tasavvurlar, medeniyet idealinin metafizik zihinsel arka planını ortaya koymaktadır.²²⁰

Bazı filozof ve kimselerce metafizik; eskiye ait bir şey, karanlık ve anlaşılmasız fikir, dinin öz kardeşi, hatta bir vehim olarak nitelendirilse de esas itibarıyla metafizik, aklın kâinata açılması, onu bütün hâliyle kavrayış cehdidir. Metafiziği yok saymak akli hiçe saymaktır; çünkü metafiziksiz yaşamak akli devre dışı bırakarak sadece duyularla yaşamaktır. Hâlbuki metafizik bizi inançla, ahlakla, sanat ve kültürle bir birlik ve bütünlük içinde buluşturur ve dünyamızı bu bütünlükçü yaklaşımla anlamamızı sağlar. Çünkü metafiziğin en temel özelliklerinden biri de birleştiricilik ve bütünlüştürücüdür.

220 K. Çelik, age, ss. 103-105.

Bu nedendir ki her büyük medeniyet bir metafizik esasa dayanır. Mesela Hint, Çin medeniyetleri dinle birleşmiş bir metafiziğin ürünüdür. İslam medeniyeti, Kur'an'ın dünya görüşüne dayanan ve mistik bir metafizik içinde kök salan bir tasavvurun ürünüdür. Keşifler öncesi Batı medeniyeti, her devrin evrensel aklı, yaratıcısı ve yaşatıcısı olan hikmeti bilen Descartes, Kant, Hegel ve Bergson gibi büyük metafizikçilerin kâinat görüşleri ve aydın fikirleri üzerine kurulmuştur.²²¹ Çünkü medeniyetlerin esası, ruhu, muhkem ve mükemmel bir âlem tasavvuru geliştirmektir. Bazıları bu birleştirici ilkeye ideoloji dese de²²² bu ilkede, bir çağın bütün fikirlerinin, inanç ya da ilkelerinin ve eylemlerinin kökleri gizlidir. Her çağ böylesi bir âlem tasavvurunun etkisi altında yaşayan düşünürlerce geliştirilen bu tür bir bilinçle yaşar; çünkü çağlar fikirlerini şahsiyetlerden alır. Şayet belli bir dönemin düşünürleri, dikkate değer değerli bir âlem tasavvuru geliştirirlerse, onların geliştirdikleri fikirler ilerlemeyi garanti eden bir kabule mazhar olur.²²³

Bir medeniyetin, medeniyet niteliği kazanabilmesi, varlık tasavvurunu, insanın ferdî ve sosyal hayatını şekillendirecek bir derinlik ve kuşatıcılıkta ortaya koyabilmesiyle mümkündür. Bu ise onun Allah, âlem ve insan tasavvurlarıyla bunlar arasında kurduğu ilişkiye göre belirlenir. Bu açıdan bakıldığında medeniyete metafizik temel teşkil edecek üç yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar:

a) Açık olarak tek ve yaratıcı, aktif ve aşkın bir Tanrı tasavvuru ortaya koymayan ve tabiata da hakiki bir değer yüklemeyen, **mistik-gnostik²²⁴ bir inanç sistemini esas alan medeniyet anlayışlarıdır.**

221 Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul,2016, ss. 57-58.

222 Bk. Betül Ahmet Cündiyye, *Medeniyet Olgusu, Kuruluş ve Çöküş Yasaları*, Mana Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 30-34. Burada sözü edilen ideolojinin dinamik bir düşünce ve hayatı açıklayan bir inanç sistemi olduğu, güvenilir ve güçlü seçkinler zümresiyle somutlaştığı, kitlelerin iç katmanlarına kadar uzandığı ve bütün bunların eksiksiz bir sosyal düzen içinde gerçekleştiği vurgusu yapılıır. Bu gücün etkili olabilmesi için bütüncül bir yorum, kapsamlı, kalplere işleyecek kadar yakın inanca sahip olmalı, zorunlu ihtiyaçları karşılamalı, seçkin bir kadro veya dürüst bir lider etrafında birleşmeli, toplumun kabul edeceği dinamik bir düşünce olmalı, devlet veya mükemmel bir sosyal düzen etrafında oluşmalı, birleştirici ve bütünleştirici bir esasa dayanmalıdır.

223 Bkz. A. Schweitzer, age. ss. 141-143.

224 Mistik, bilgi vasıtası olarak sezgiyi ön plana çıkaran sistemlerdir. Gnostik de sezgi veya tefekkür ile elde edilen bilgi, Tanrısal ve manevi bilgi anlamına gelen "Gnosis" teriminden türetilmiştir. Gnostisizm de kurtuluşu bilgiye bağlayan öğretilerdir.

Bunlar arasında; Eski İnan (Pers medeniyeti), Eski Yunan, Eski Mısır ve Babil medeniyetleri sayılabilir.

b) Aralarında köklü bir şekilde ontolojik bir fark olmadığı anlayışından hareketle, Allah'ın tabiatta veya insanda içkin/mündemiç olduğunu kabul eden **monist ve panteist bir inanca dayanan medeniyet anlayışlarıdır.**

Antik Çağ Grek Stoacıları, Yeni Platoncular, Yahudi Kabalası vb. de bu grupta yer alır.

c) Tek, eşsiz ve emsalsiz, yaratıcı ve aktif (O, her gün yeni bir iştedir)²²⁵ aşkın bir Allah tarafından yaratılmış olan tabiat ve insan arasında varlıksal olarak/ontolojik fark olduğu anlayışını esas alan ve bunları olması gereken yere koyan varlık tasavvuruna dayanan medeniyet anlayışıdır.

Burada zikrettiğimiz medeniyet anlayışının yaşayan örneği İslam medeniyetidir. Bu medeniyet anlayışı ve tasavvuru metafizik temelde esas itibarıyla "tevhid" inancı ve bir ahlak nizamına dayanır. Söz konusu olan "Tevhid İnancı", Allah ile âlem ve insan arasında mutlak manada ontolojik bir hiyerarşi ve değer farkının mevcudiyetini var kabul eder.²²⁶ Yine tevhid inancı; Yaratıcı ile yaratılanların mutlak şekilde farklı olduklarını, Yüce Yaratıcı'nın hiçbir şart ve şekilde yaratılanlara benzemediğini (her şeyden münezze), İslam inanç sisteminin de bu ilke ile başka din ve gnostik, panteistik felsefi düşüncelerden ayrıldığını gösteren bir temel niteliktir. İslam dininin en büyük ideali, tevhidi bir yaşayışı hayat tarzı hâline getirmek ve onu bütün kurumlarının alt yapısını oluşturacak bir ilke hâline dönüştürmektir. Bir zamanlar bunu İslam medeniyet tarihinde fiilen görmek mümkün olmuştur. Zira İslam medeniyetinde ancak böyle bir şuurla aydınlanmış bir ferden ve toplumun medeniliğinden söz edilebilir.

Farklı isimlerle anılan medeniyetler bazen yükseliş bazen de düşüş dönemlerine girerler ve burada en etkin unsur ise bir medeniye-

---

225 Rahman 55/29.

226 Bkz. Hüseyin Sarioğlu, "Medeniyet ve Maarifimizin Ana Meseleleri (Bazı Hal Çareleri)", *Düşünce ve Medeniyet Dergisi (Medeniyet Tasavvuru)*, Ekim, Sayı 1, 2014, ss.40-41.

tin diğeri üzerinde üstünlük kurmasıdır. Burada bir medeniyet çatışmasından söz edilebilir mi? Böyle bir çatışma var ise mahiyeti nasıl olmuş ve olacaktır?

5. Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları

Son yıllarda dünyada en çok konuşulan üç konudan biri Samuel P. Huntington'un (1927-2008) "Medeniyetler Çatışması" tezi, ikincisi Francis Fukuyama'nın ortaya attığı "Tarihin Sonu" tezi ve üçüncüsü de "Dinler Arası Diyalog"dur.

"Medeniyetler Çatışması" ve "Medeniyetler İttifakı" anlayışları, 1989'da Dünyada Komünist İttifak'ın başı olan Sovyetler Birliği'nin çözülmeye başlaması ve buna bağlı olarak soğuk savaşın sona ermesiyle doğan iki zıt durumun değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan yaklaşımlardır. "Medeniyetler Arası Çatışma" projesinin görünürde biricik alternatifi "Medeniyetler Arası İttifak" projesidir. Bekir Karlığa'ya göre, açıkça ifade edilmese de "Medeniyetler Arası Çatışma" projesi, temelde İslam'ı ve Müslümanları hedef alan, insanlığın geleceğine yönelik büyük tehlikeler içeren bir proje gibi görünmektedir.²²⁷

Bir siyaset bilimcisi olan Samuel Huntington, 1993 yılında *Foreign Affairs* dergisinde "Medeniyetlerin Çatışması" konulu bir makale yayımlamış, bu makale o zamanlar İslam dünyası ile sorunu bulunan medeniyetlerin mensupları tarafından yoğun bir ilgi görmüştür. Bunun üzerine Huntington bu makalesini genişleterek 1996 yılında "Medeniyetlerin Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Yapılması" adıyla kitaplaştırmıştır.

Huntington'un temel iddiası, "Medeniyetler Çatışması" kavramı ile önümüzdeki gelecek dönemde uluslararası ittifakların kurulmasında medeniyetlerin belirleyici olacağıdır. Yeni oluşacak muhtemel çatışmaların da farklı medeniyetler arasında gerçekleşeceğini iddia etmiştir.

Huntington, kitabın ilk bölümünde bütün kitabı özetleyen üç haritaya yer vermiştir. Bu haritalardan hareketle XXI. asırda uluslara-

²²⁷ Bekir Karlığa, *Din ve Medeniyet*, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.33.